

NUSIKALTIMO SAMPRATA LIETUVOS STATUTUOSE IR *CORPUS JURIS CANONICI* (LYGINAMASIS ASPEKTAS)

Doktorantė Rūta Kazlauskienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 45 39
Elektroninis paštas R.Kazlauskiene@mgk.lt

Pateikta 2004 m. liepos 8 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 15 d.

Pagrindinės sąvokos: *Corpus Juris Canonici*, Lietuvos Statutai, nusikaltimas, teisės šaltiniai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama nusikaltimo samprata LDK Statutuose ir *Corpus Juris Canonici*, siekiant nustatyti kanonų teisės poveikio ribas viešosios pasaulietinės teisės institutams, įtvirtintiems Lietuvos Statutuose.

Taikant teisės dogmatikos, kritinės analizės ir lyginamąjį metodų dėmesys sutelkiamas į nusikaltimą kaip teisinį reiškinį LDK Statutų ir kanonų teisės normose. Siekiama pateikti savitą kanonų teisės įtakų Lietuvos Statutuose įtvirtintai nusikaltimo sampratai interpretaciją, nesiremiant kaip analizės pagrindu nei viena, nei kita nusikaltimo samprata ir vartojant neutralias filosofijos kategorijas (esmė, turinys).

Galima teigti, kad esama kanonų teisės baudžiamųjų pradų perimamumo apraiškų LDK Statutuose, o šis poveikis ryškėja II ir III Lietuvos Statutuose. Be abejo, šio poveikio absoliutinti negalima, jį būtina vertinti atsižvelgiant į kitas galimas ir visuotinai pripažintas (pvz., romėnų teisės) įtakas. Atlikus baudžiamųjų nuostatų LDK Statutuose analizę galima teigti, kad kanonų teisės įtaka LDK teisės kūrimo pagrindams gali būti konstatuota teoriniu, intelektiniu lygmeniu ir vertintina kaip objektyvi neišvengiamybė, nulemta teisės istorijos bendriausių dėsnų, yra to meto Vakarų Europos teisės raidos tendencijų tęsė. Pažymėtina, kad LDK išvengta neigiamų kanonų teisės poveikio apraiškų, tad šia prasme minėta įtaka buvo pozityvus veiksnys, skatinęs pasaulietinės LDK Statutų baudžiamosios teisės nuostatų pažangą.

Į v a d a s

Šiame darbe nesiekama visapusiškai atskleisti nusikaltimo sąvoką, tad labai svarbu tiksliai apibrėžti šios sąvokos tyrinėjimo ribas. Mokslinių ginčų dėl nusikaltimo sąvokos pagrindas dažniausiai yra pasirinktas analizės aspektas ir metodas. Šiuo metu tyrinėjant teisės sąvokas pastebima tendencija į teisę žvelgti pragmatiškai, kaip į valstybės sankcionuotą tai-

syklių visumą, vis rečiau mėginant aiškintis, kodėl ir kaip ji vystėsi, kokia ji turi būti, taigi kalbant apie esamą padėtį nebandoma atskleisti teisės raidos dėsningumą. Ir vis dėlto šios taisyklės turi prasmę tik laikmečio, epochos, pasaulėžiūros, mąstysenos, vertybių kontekste, o istoriniai teisės tyrinėjimai visų pirma yra jų raidos dėsningumą pažinimas. Tad šiame darbe atsižvelgiama į praeityje reikšmingus teisės šaltinius, mėginant aiškintis juose apibrėžtą nusikaltimo sampratą, jos evoliucijos dėsningumus. Nagrinėjamas nusikaltimo suvokimas teisine prasme, t. y. kaip jis buvo suprantamas ir įtvirtintas LDK Statutuose ir *Corpus juris canonici*, siekiant nustatyti kanonų teisės poveikio ribas viešosios pasaulietinės teisės institutams, įtvirtintiems Lietuvos Statutuose.

Aptariant nusikaltimo sąvoką Lietuvos Statutuose ir jos sampratą *Corpus juris canonici*, kartu siekiama išryškinti jų esminius skirtumus ir tapatumus. Toks tyrimo būdas skatina visapusišką šio teisinio reiškinių analizę – apsiriboję tik pasaulietinių Lietuvos Statutų normų žiniomis, tirtume tik formą, neliesdami turinio. Objektiviai to meto nusikaltimo sampratą suvokti įmanoma tik atsižvelgiant į tuo metu egzistavusias teisės sistemas.

To meto teisei būdingas įvairių elementų – rašytinių ir nerašytinių papročių, valdovų leidžiamų aktų, mokslininkų nuomonių, teisinių precedentų, romėnų, bažnytinės teisės dėsninių – derinys. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė šiuo požiūriu nėra išimtis, čia viena greta kitos veikė įvairios santykinai savarankiškos teisės sistemos, įvairūs teisės šaltiniai – žemės, sričių, tautinių mažumų privilegijos, privilegijos Bažnyčiai ir kanonų teisė, privilegijos miestams ir Magdeburgo teisė, paprotinės teisės normos, Lietuvos Statutai, Seimo konstitucijos. Taigi akivaizdu, kad Lietuvoje kanonų teisė gana ilgą laiką veikė kartu su LDK Statutų teisės normomis, todėl apsiriboti vien nusikaltimų, kaip juos apibrėžė pasaulietinės teisės normos, tyrimu, paliekant nuošaly bažnytinę teisę, – reiškia paversti LDK Statutų tyrinėjimus tik praktiniu kodekso komentaru.

Nusikaltimo sampratos ne tik LDK Statutų, bet ir kanonų teisės normose analizė padės geriau suprasti nusikaltimo sąvoką valstybės teiseje, juolab kad kanoniškųjų pradų poveikis teisės raidai yra itin reikšmingas. Išskirtinis bažnytinės teisės vaidmuo pasaulinėje teisės istorijoje akivaizdus, kai, anot A. Beko, IV a. „nutilus advokatų ir skambant religijos balsui“, o vėliau Bažnyčiai pasirinkus „karalių kailius, ne imperatorių purpurinius apsiaustus“, pagrindiniai bažnytiniai teisės dėsniai veikė germanų tautose, šioms pereinant į krikščionybę [1, p. 15]. Bažnytinės teisės įtaka pasaulietinei teisei itin jaučiama kanonų teisei viešpataujant viduramžiais. Mokslinių teisės tyrimų pradžia siejama tiek su pasaulietinių, tiek su bažnytinių juristų vardais. Greta pasaulietinių glosatorių vardų išskyla kanonistų Roffrendus, Durantis, sudariusio *Spectulum judiciale*, ir Hosteinsis vardai, scholastinio teisės tyrimo laikmečiu iškilo Gratianas ir jo *Concordia discordantium canonum*, Anselmas ir jo *Collectio canonum*. Apskritai teisės aiškinimas tuo metu buvo glaudžiai siejamas su teologiniais samprotavimais.

Šia prasme LDK teisės raida išsiskiria tuo, kad priėmus krikščionybę, LDK teisė išliko akivaizdžiai pasaulietinė, o tai nebuvo būdinga nei Vakarų, nei Rytų krikščioniškųjų valstybių kaimynių teisei. Yra pagrindo manyti, kad tokią padėtį lėmė „Renesanso idėjos, kurios, atsižėrdamos į žmogų, sudarė sąlygas neutralizuoti atgyvenusią katalikybės formų plitimą“ [2]. Pažymėtina, kad nusikaltimų, susijusių su tikėjimu, kitų to meto valstybių pasaulietiniuose teisės šaltiniuose gausu (baudžiama šventvagystė, erezija, perėjimas į kitą tikėjimą ir kt.), o LDK Statutai „tyli, palikdami laisvą asmens sąžinės ir dorovės sritį“ [3, p. 172]. Tiesa, II ir III LDK Statutuose jau aptinkame keletą baudžiamųjų nuostatų šiuo klausimu, pvz., II Statute, VIII, 7; III Statute, XII, 7, III, 3. Negalima pamiršti ir išskirtinės Katalikų Bažnyčios padėties – *privilegium fori* Lietuvoje fiksuojama 1387 m. Jogailos privilegija, Žygimantas II 1542 m. atkartojo panašią nuostatą, Stepono Batoro 1576 m. universalas taip pat. Lietuvoje buvo gerai žinomi tiek *Corpus Juris Canonici*, tiek kiti kanonų teisės rinkiniai [4, p. 273; 5 p. 83–184], tad kanonų teisė ilgą laiką veikė greta LDK Statutų teisės. Šia prasme įdomus nusikaltimo sampratos tyrimas pasaulietinės ir bažnytinės teisės sąveikavimo aspektu.

Beje, šiame darbe tiriamos problemos nesusilaukė deramo dėmesio ar kruopščios analizės, nusikaltimo studijos šiuo aspektu apskritai yra gerokai apmirusios. Kita vertus, bū-

tina pažymėti H. Bermano, P. Malakauskio, V. Stankevičiaus, K. Šaulio, A. Beko, N. Sergejevskio darbus, vienaip ar kitaip susijusius su šio darbo tema. Nusikaltimo sampratai LDK Statutuose nemažai dėmesio skirta G. Demčenko, I. Malinovskio, S. Vansevičiaus darbuose. Nagrinėjant šio darbo temą remtasi minėtų autorių darbais, naudotasi kitų mokslo šakų (filosofijos, logikos, istorijos) mokslinė literatūra, taikyti visuotinai pripažinti moksliniai metodai (loginis, lyginamasis, istorinis, dogmatinis, teleologinis, kritinis). Informacinis šio darbo pagrindas visų pirma yra LDK Statutų ir *Corpus juris canonici* (*Decretum magistri Gratiani, Decretales Gregorii P. IX. Liber sextus Decretalium, Bonifacii P. VIII. Clementis P. V. Constitutiones, Extravagantes tum viginti Ioannis P. XXII. tum communes*) teisės normos.

Nusikaltimo samprata Lietuvos Statutuose ir *Corpus Juris Canonici*

LDK Statutų normos įtvirtina daugybę teisinių reiškinių, kurių visuma sudaro sąlygas vertinti to meto teisinę realybę. Šiame darbe daugiausia dėmesio sutelkiama į nusikaltimą kaip teisinį reiškinį LDK Statutuose ir kanonų teisėje. Teisės reiškiniai apima teisės savybes, yra tarsi jos išraiškos forma, tad nusikaltimo sampratoje turėtų atsispindėti pasaulietinės ir bažnytinės teisės koncepcijų esminiai skirtumai.

Siekiant nusikaltimą kaip teisinį reiškinį analizuoti tiek Lietuvos Statutų, tiek bažnytinės teisės normose nesiremiant nė vienu iš jų kaip pagrindu analizei, reikėjo ieškoti neutralios terpės, bendrų lyginimo kriterijų pagrindų, kuriais remiantis būtų įmanoma atskleisti esminius nusikaltimo sampratos skirtumus ir tapatumus. Tokia neutralia terpe šiame darbe tapo filosofijos kategorijos – esmė ir turinys.

Nusikaltimo esmės suvokimas LDK Statutuose ir kanonų teisėje bene ryškiausiai atspindi esminius pasaulietinės ir bažnytinės teisės koncepcijų skirtumus. Čia principiniai skirtumai nusikaltimo sampratos klausimu akivaizdūs.

Kaip nusikaltimo esmę suvokiant reiškinio nuolatinį išskirtinį bruožą, pagal LDK Statutus nusikaltimo esmė – kėsintis pavojaugumas, t. y. kėsintis į teisės saugomus gėrius, kai padaroma didelė žala arba sukeliama grėsmė, kad tokia žala atsirastų. Nusikalstama veika Lietuvos Statutuose suvokiama visų pirma kaip „krivda“ – skriauda, neteisybė nukentėjusiojo atžvilgiu, objektyvios žalos jam padarymas. Taigi iškeliami objektyvūs veikos požymiai, jiems teikiama didesnė, svarbesnė reikšmė.

Corpus Juris Canonici pikta valia svarbiau nei objektyvi žala (nusikalstamos veikos padariniai). Teisės saugoma gėrybė, pažeidžiama darant nusikaltimą, pagal kanonų teisę yra visų pirma asmens vidinis nusiteikimas – kėsintis į šią vertybę yra nusikaltimo esmė pagal *Corpus Juris Canonici*. Čia pabrėžiama, kad būtinas ne tik faktas, objektyviai turintis nusikaltimo požymių, bet ir kad tas faktas būtų išorinė nusikaltimo subjekto nusiteikimo išraiška, liudijanti grėsmingą jo vidinę būseną. Iš čia kyla ir kanonų teisei būdingas ypatingas įsigilinish į *culpa, dolus, contemptus, imputabilitas* sąvokas, siekiant apibrėžti nusikaltėlio sąmonės būseną, akcentuojant nusikalstamos veikos moralinį aspektą. *Dolus ir culpa* reikalingi *sciens et volens* – t. y. intelektualinio suvokimo ir valios laisvės, taigi gyvuliai ir kiti neprotiniai sutvėrimai negali nusikalsti – jei viduramžiais gyvuliai ir buvo baudžiami, tai buvo daroma „blogam prisiminimui pašalinti“: Gracianus aiškiai rašo „(...) *sed quia refricat memoriam facti*“ [6].

Bažnytinė teisė, ištikima dvasiniams, moraliniams principams, iškelia vidinį momentą. Šitokią padėtį lemia tai, kad čia išvados dažnai daromos *a priori*, remiantis vienu ar kitu nekontingentu pradū, o tolesniuose samprotavimuose vadovaujantis išimtinai logikos dėsniais. Bažnytinė teisė persmelkta įsitikinimu, kad egzistuoja tam tikros amžinos tiesos, esančios aukščiau visko; yra išskirtinė idealioji tiesa, tinkanti visiems laikams ir visais atvejais. Tokia bažnytinės teisės ypatybė lėmė, manyčiau, nusikaltimo esmės suvokimo principinio skirtumo pirmame Lietuvos Statute, kuriame, kaip matyti, einama realios tikrovės pažinimo keliu, ir kanonų teisės normose atsiradimą.

Nusikaltimo esmė pagal *Corpus Juris Canonici* glūdi subjektyviajame prade (*dolus, culpa in ignoratia legis violatae et culpa in ommissione debitaе diligentiaе*). Taigi baudmės už nusikaltimą pagrindas pagal *Corpus Juris Canonici* visų pirma yra nusikaltėlio kaltė, o atsakomybė už veiką klausimas siejamas su motyvų, pažiūrų ir charakterio įvertinimu, būtent vidinės asmens paskatos turi lemiamos reikšmės skiriant bausmę. Ši aplinkybė, beje, paaiškina inkvizicijos, kovojusios su žmogaus nuodėmingumu, praktiką.

Lietuvos Statutuose esminės reikšmės turi objektyvieji požymiai – visų pirma skriauda, žala kaip nusikalstamos veikos padarinys. To anaipol negalima vertinti kaip Lietuvos Statutų skurdumo, priešinant psichinės ir intelektualinės žmogaus veiklos analizei *Corpus Juris canonici*: dažna gilinimosi į vidinius, subjektyviuosius nusikaltimo aspektus kanonų teisėje priežastis buvo ne tiek psichinės nusikaltėlio veiklos analizės svarbos suvokimas, kiek noras pateisinti represijas.

Pagal LDK Statutus nusikaltimas suvokiamas kaip kalta veika, „vina“, o *Corpus Juris Canonici* kaip *culpa* („kaltė“ ar „nusižengimas“). Terminas „vina“ Lietuvos Statutuose žymi veiką, kurią padarius gresia baudžiamoji atsakomybė. Ši kategorija nepsichologizuojama, „Vina“ tikslingai materializuojama, jos reikšmė iš esmės adekvati turtinei bausmei, kaltė yra materialiai apčiuopiama net trečiojoje Lietuvos Statuto redakcijoje, pvz., XI sk. 4, 11, 23, 27 art. [7]. Bendra artikulų konstrukcija rodo, kad „kaltas“ – tai tas, kuris apkaltintas nusikalstama veika, galop pagrindinis vaidmuo tenka būtent subjektui, patiriančiam neigiamas poveikio priemones, kaltė siejama ne su dvasine ar intelektualine subjekto veikla, o žymi atsakomybės būseną, t. y. suvokiama kaip aplinkybių, būtinų norint patraukti asmenį atsakomybėn, visuma, apimanti daugelį objektyvių požymių (nusikaltimo padarymo aplinkybes, pačią veiką, jos pobūdį, subjekto būklę ir t. t.).

Kadangi kaltė Lietuvos Statutuose apėmė pačią nusikalstamą veiką, psichinis prasi-kaltusiojo santykis su padaryta veika buvo išreiškiamas ne kaltės ar kaltumo sąvokomis, o piktos tyčios arba jos nebuvimo kategorijomis. Tyčiniai nusikaltimai skiriami nuo netyčinių, tačiau visų pirma Lietuvos Statutuose siekiama atskleisti ne kaltės, o baudmės skyrimo atsi-žvelgiant į veikos pobūdį klausimus.

Taigi subjektyvusis nusikaltimo lygmuo Lietuvos Statutuose nėra ignoruojamas, nusi-kaltimas čia yra „piktadarystė“, *Corpus Juris Canonici* atitikmuo *dolus* („piktavališkas ketini-mas“, „tyčia“) – smerktina, gėdinga veika; skiriama didesnė bausmė, jeigu yra aplinkybių, liudijančių piktą nusikaltėlio valią ar ypatingą gedimą (nusikaltimo pakartotinumą, ypatingų kliūčių įveikimas darant nusikaltimą, ypatingi aukos ir nusikaltėlio santykiai, nusikaltimo pa-darymo būdas, tyčios ir bendrininkavimo forma).

1566 m. ir 1588 m. Lietuvos Statutuose ryškėja neabejotina kanonų teisės įtaka – nusi-kaltimu „įžeidžiamas Dievas“, jie „nepatinka Dievui“ (pvz., II Statuto XI sk. 16 art. ; III Statuto XI sk. 28 art., IV sk. 25, 105 art. ir kt.), užpildomos Pirmojo LDK Statuto spragos – atsiranda nuostatų dėl amžiaus, psichikos ligų reikšmės skiriant bausmę. Mažamečiams skiriamos švelnesnės baudmės, dvasios ligoniai atleidžiami nuo atsakomybės padarę nelabai pavojin-gus nusikaltimus, o svarbesniais atvejais atsakomybė numatyta, tačiau skiriama švelnesnė bausmė (pvz., II Statuto XIV sk. 8 art.; III Statuto XI sk. 35 art., XIV sk. 11, I 4, IV 105). Taigi tyčinių nusikaltimų skyrimas nuo netyčinių parengė dirvą subjektyviojo prado įvertinimui ski-riant bausmę pagal II ir III LDK Statutus.

Skiriant bausmę už padarytą nusikaltimą pagal I ir II Statutus lemiamos reikšmės turėjo padarytos žalos dydis, o nusikaltimo subjektyvieji požymiai dažnai buvo ignoruojami (pvz., I Statuto VII, 25, 29; II Statuto XI, 27, 28). Į nusikaltimą buvo žvelgiama visų pirma iš nukentė-jusiojo pozicijų. Taigi nepaisant to, kad jau buvo skiriamos įvairios nusikaltėlio psichinio santykio su padaryta veika formos, didžiausios reikšmės skiriant bausmę turėjo būtent ob-jektyvi žala, kaip nusikaltimo padarinys, bausmė iš esmės nepriklausė nuo nusikaltėlio pik-tos valios ir veiksmų sąmoningumo laipsnio. Čia paliekama mažai laisvės individualizuoti bausmę, atsižvelgiant į moralines nusikaltimo subjekto savybes, vidinį nusiteikimą. III Statu-tas šia prasme rodo akivaizdžią pažangą – tai, kad nėra tyčios, jau šalina viešą bausmę, ski-

riama tik bauda nukentėjusiojo arba giminių naudai (pvz., III Statuto XI sk. 7, 15, 23, 24 art. XII sk., 7 art.). Taigi skiriant bausmę svarbi ypatinga nusikaltėlio dvasinė būklė – pikta valia.

Objektyvaus prado reikšmė akivaizdi visuose LDK Statutuose, tačiau ilgainiui subjektyvių veiksmų vertinimas tampa būtina sąlyga skiriant bausmę, o tai neabejotinai svarbus, skatinantis baudžiamosios teisės pažangą požymis. Perėjimo prie subjektyvaus pakaltinamumo priežastis – kanonų teisės, pabrėžusios subjektyvųjį pradą, poveikis. Kanoniškųjų pradų poveikis Lietuvos Statutams šia prasme akivaizdus – pagal I Lietuvos Statutą nusikaltimo esmė glūdi pavojingumo objektyviuosiuose požymiuose (kėsiniimesi padaryti didelę žalą arba sukelti grėsmę tokiai žalai atsirasti), o II ir III LDK Statutai dėmesingesni subjektyviajam pradui.

Tačiau atkreipiant dėmesį į perėjimą iš objektyviosios į subjektyviają sritį, negalima užmiršti kaltės „materialumo“ fenomeno. Manyčiau, kad šią aplinkybę galima vertinti kaip to meto pasaulietinės teisės ypatybę. Lietuvos Statutų teisė visomis išgalėmis stengėsi apriboti galimus piktnaudžiavimus vertinant nusikaltimo subjekto moralinę būklę, todėl reikšmingas tik objektyviai, realiai pasireiškęs subjektyvusis pradas. Čia peršasi išvada, kad ištikimybė objektyviesiems, išoriniams nusikaltimo požymiams leidžia nuosekliai plėtoti baudžiamąją teisę, nes tik remiantis objektyvia apraiška įmanoma tinkamai įvertinti subjektyvias kategorijas (kalte, vidines paskatas). Išskirtinė atida vidiniams veiksniams, jų absoliutinimas, reikiamai neįvertinant objektyviųjų veiksmų galų gale veda į aklavietę – su represija susijęs erezijos nusikaltimo fenomenas yra neabejotinas to įrodymas.

Nusikaltimo esmei atskleisti, konkretizuoti būtina apsistoti ir ties nusikaltimo turiniu. Ko gero, tiek subjektyviaja, tiek objektyviaja prasme pavojinga yra tai, kas daro didelę žalą tiek LDK Statutų, tiek kanonų teisės normų saugomiems gėriams. Taigi bendriausia prasme nusikaltimo turinys tiek LDK Statutų, tiek kanonų teisėje suvokiamas kaip žalos padarymas arba grėsmės žalai atsirasti sukėlimas. Skirtumas išryškėja, kai pradedame analizuoti, kas gi laikoma įstatymų saugomais gėriais. Kanonų teisė ta teisine gėrybe laiko tam tikrą subjektinę žmogaus teisę, suponuota tam tikrų bendrųjų principų. Taigi žala gali būti padaroma ne tik kitų asmenų, bet ir savo paties subjektinei teisei. Pasaulietinė LDK Statutų teisė, akcentuojanti objektyviai egzistuojančią tikrovę, teisine gėrybe, kuriai daroma žala, laiko konkrečius, realius santykius, daiktus, asmenų, daiktų būseną ir kt., todėl žala gali būti daroma tik svetimai teisinei gėrybei. Taigi skiriasi nusikaltimo objekto suvokimas pagal LDK Statutus ir kanonų teisę (tai yra viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl savižudybė nėra nusikaltimas pagal LDK Statutus, bet yra nusikaltimas pagal kanonų teisę).

Konkretizuojant nusikaltimo turinį, reikia pabrėžti, kad žalos darymas yra visų pirma tam tikras poveikis įstatymų saugomiems gėriams, tai yra tam tikros formos veika. Ta veika turi būti sąmoninga, valinga, pasireiškianti aktyvia (veikimu) arba pasyvia (neveikimu) elgesio forma. Taigi kol asmens mintys, įsitikinimai, pažiūros nėra realizuotos jo išorine veika, asmens poelgiu, jos negali būti laikomos nusikaltimu. Kanonų teisėje nusikaltimas šiuo aspektu suprantamas panašiai (tiesa, būta ir stulbinamų išimčių). *Jus novum* jau griežtai skiria nusikaltimo ir nuodėmės sąvokas. Kaip nuodėmė suprantamas sąmoningai ir laisvai padarytas veiksmas, priešingas Dievo valiai, tai vidinis, dvasinis veiksmas, kartais pasireiškiantis ir išoriniais veiksmais, kurie rodo blogą valią. Nusikaltimui gi reikia *externa violatio legis*, būtinai išorinis veiksmas. Be to, šis veiksmas turi *būti actus humanus, ne vien hominis* — taigi reikalaujama sąmoningo, valingo veiksmo. Lietuvos Statutuose nusikaltimo subjektu laikomi fiziniai asmenys. *Corpus juris canonici* galima išskirti nusikaltimus, padarytus fizinio asmens, ir nusikaltimus, padarytus „moraliai kolegialinių asmenų“. Apie juridinius asmenis, kaip nusikaltimų subjektus, užsimenama Tridento susirinkime, šią nuostatą grindžiant tuo, kad „moraliai kolegialinių asmenų nusikaltimai juridiškai galimi, nes juridiniai asmenys tikrai ir realiai yra teisių ir priedermių subjektai, turi savo valią, atskirą nuo sudėtinių fizinių asmenų valios, gali turėti teisių ir priedermių, tai taip pat gali nusikalsti“ [8, p. 24].

Pagal Lietuvos Statutus nusikaltimas suprantamas ne tik kaip skriaudos padarymas kalta veika, bet ir kaip „vystupok“ – įstatymo pažeidimas, nes nusikaltėlis „peržengia per

nuostatas“¹, „krivda“, nes tai neteisybė, priešinga teisei skriauda, taigi nusikaltimas čia — teisės normų uždrausta veika, Didžiojo kunigaikščio nustatytos teisinės tvarkos pažeidimas.

Lietuvos Statutuose įtvirtinta principinė galimybė taikyti visas baudžiamąsias bausmes visiems luomams (nors konkretus bausmės dydis priklausė nuo socialinės padėties), atsakyti už įstatymo pažeidimą pagal Lietuvos Statutus yra privalu, nepaisant kaltininko socialinės padėties – akivaizdu, kad tai lygybės prieš įstatymą principo apraiška, tiesa, tokio, kaip jis buvo suvokiamas esant luominei nelygybei.

Religinėje bendruomenėje visų lygybės prieš įstatymą principu remtasi nuo jos atsiradimo. Kanonų teisėje šis principas suvokiamas kaip faktinė lygybė, t. y. nusikaltimo subjektų lygybė vertinant pagal visus požymius, kuriais įmanoma apibūdinti asmenį įstatymuose. Akivaizdu, kad lygybės prieš įstatymą principą, šiek tiek modifikuotą, perėmė pasaulietinė LDK teisė. Be abejo, luominėje visuomenėje bergždžia būtų ieškoti realios lygybės prieš įstatymą, bet čia kalbame apie labai svarbią pasaulietinės LDK teisės tendenciją.

LDK Statutuose veiktos draudžiamumas įstatymu būtinas ir reikšmingas tiek, kiek padeda tiksliai apibrėžti nusikaltimo sąvokos turinį, nustatyti aiškias nusikalstamos veikos ribas.

Bažnytinės teisės normose formalusis pradai itin reikšmingas, čia jis įgauna kitokį atspalvį. Juridinis požymis yra būtinas ir suprantamas kaip „*non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset*“ [9, p. 252] – nėra nusikaltimo, jei nebūta draudimo. Šitaip yra dėl tos priežasties, kad pasaulietinėje teisėje idėja pripažįstama ne tiek teisės pagrindu, kiek priemonė tikrovei tirti, o kanonų teisėje dažnai iš besąlygiško teiginio, turinčio abstraktų, formalų pobūdį, protas kuria teisę tarsi atsiribodamas nuo realios tikrovės. Taigi subjektyvi įstatymo leidėjo atžvilgiu savybė, visuomet susijusi su formaliu požymiu, dėl ypač didelio kanonų teisės formalizmo, juridiniame požymyje čia išryškėja dar labiau nei LDK Statutuose. Tą ypač didelį formalizmą, manyčiau, lėmė populiarūs kanonų teisėje idėja, kad Dievas yra kertinis teisės akmuo, visos teisės pagrindas. Teisės kūrimas čia laikomas savarankišku proto aktu. Čia svorio centras yra pati idėja, kurios teisingumo negalime patikrinti, nes dažnai metodas, kuriuo ta idėja yra gauta, negali būti konstatuotas. Šią idėją galime tik įvertinti. Toks kraštutinis formalizmas ne visuomet pateisinamas, nes dažnai verčia daryti nepagrįstas išvadas. Pakanka prisiminti tą aplinkybę, kad formalizmo dominavimas kadaise iškreipė perspektyvą ir lėmė atsiradimą tokių keistų reiškinių kaip *excommunicatio generalis* visų, kurie nusidėjo ar nusidės ateityje, arba atleidimas nuo atsakomybės už tam tikrą mokesį, arba bausmės atsiradimas *ipso jure*, nenagrinėjant konkretaus atvejo teisme, nekalbant jau apie nusikaltimo ir nuodėmės tapatinimą *jus antiquum*. Vis dėlto norint vertinti objektyviai būtina pažymėti, kad ypač didelis kanonų teisės formalizmas padarė daug bloga, bet ir daug gera. Tik dėl jo tarp kritikuotųjų konstrukcijų prasiveržia taikli, gili ir reikšminga mintis, pvz., lygybės prieš įstatymą idėja.

Tačiau vis dėlto pagal *Corpus juris canonici*, nusikaltėlio kaltė pasireiškia ne tiek tuo, kad jis pažeidė teisės normas, bet tuo, kad jis savavališkai pasirinko blogį, t. y. pabrėžiama nuodėminga sielos būseną, kurios skatinamas jis nusikalto.

Būtina pažymėti, kad tiek Lietuvos Statutuose, tiek *Corpus Juris Canonici* nusikaltimas yra ne tik teisės normų draudžiama, bet ir baudžiama veika. Baudžiamumas čia suvokiamas kaip bausmės atsiradimo galimybė padarius atitinkamą veiką.

Bažnytinėje baudžiamojoje teisėje XV a. galutinai nusistovėjo *censurae s. poenae medicinales* ir *poenae vindicativae* ribos. Katalikų bažnyčios *poenae vindicativae* apėmė iš esmės visas baudžiamojo poveikio priemones, išskyrus mirties bausmę ir kūno bausmes, susijusias su kraujo praliejimu. Dvasininkams taikomos specifinės *poenae vindicativae* – *degradacija*, t. y. dvasininko luomo teisių ir privilegijų atėmimas, kuris iš esmės reiškė tokio pažeidėjo atidavimą pasaulietinio teismo jurisdikcijai, *depositio*, t. y. pareigybės atėmimas, taip

---

¹ Šį teiginį pagrindžiančių nuostatų yra I Statuto I sk. 26 art., II sk. 4, 7, 9 art., VI sk. 25, 36 art., VIII sk. 19, 21 art.; II Statuto I sk. 30 art., II sk. 6, 26 art., III Statuto XI sk. 14 art.

pat galimybės eiti tam tikras bažnytines pareigas ateityje, *privatio beneficium* (taip pat pareigybės atėmimas, tačiau be draudimo ateityje eiti kitas pareigas), *translatio*, t. y. perkėlimas iš vienos vietos į kitą, esant *causae necessariae*.

Taigi pagrindinis *poenae vindicativae* tikslas – atskirti nusikaltėlį, tarsi ydingą kūno dalį, nuo Bažnyčios, pažeidėją pasmerkti Dievo atpildui [10]. Tačiau vis dėlto esminė bažnytinės bausmės taikymo idėja – gražinti prasikaltusį asmenį Bažnyčiai ir nuolankiai tarnystei Dievui, todėl dažniausiai buvo taikomos *censurae s. poenae medicinales*, bausmėmis siekiant tarsi išgydyti prasikaltusiojo ydas.

II ir III LDK Statutuose, veikiant kanonų teisei, bausmė suvokiama kaip Dievo atpildo už padarytą nusikaltimą idėjos atspindys – tai yra „pokuta“, epitimija, skiriama nusikaltėliui dėl to, kad nusikaltimu „Dievas būna įžeidžiamas“ ir tam tikrais atvejais tik papildantys viešą savo nuodėmių išpažinimą ir atgailą Bažnyčioje (pvz., II Statuto XI sk. 16 art.; III Statuto XI sk. 7, 15 art.).

Krikščionybė atkreipė dėmesį į subjektyvius nusikaltimo požymius, jį vertino kaip pasipriešinimą Dievo valiai, todėl dėsninga, kad bausme siekiama pataisyti nusikaltėlį, sutaikyti jį su Dievo valia. Kanonų teisės nusikaltėlio atgailos ir pataisymo, prevencijos idėjos poveikis akivaizdus III Statute: tam tikrais atvejais (pvz., XI sk. 15 art.) atgailaujantis nusikaltėlis privalo pasižadėti „vėliau to (nusikalstamos veikos padarymo) saugotis ir neleisti“ [7].

Censurae s. poenae medicinales siekiama nusikaltėlio atgailos, taigi siekiama nusikaltėlio rehabilitacijos [10]. Šios kanonų teisės idėjos poveikio apraiškų yra II ir III LDK Statutuose: čia bausmė laipsniškai transformuojama į vieną iš moralinio atpildo būdų – nusikaltėlis baudžiamas ne tiek siekiant patenkinti nukentėjusiojo keršto troškimą, kiek savo kaltei išpirkti, kaip to reikalauja krikščioniškoji moralė, taigi ir visuomenės interesai. Įstatymo pažeidimas yra ne tik žmogaus valios, bet ir Dievo valios pažeidimas, todėl nusikaltimu „Dievas būna įžeidžiamas“ ir „Dievo rūstybę valstybei užtraukia“, o nusikaltėlis „pamiršta Dievo baimę ir krikščionišką paklusnumą“. Taigi bausmė pateisinama Dievo teisingumo atžvilgiu, todėl krikščioniška valstybė taip pat negali pakankamai elgtis su nusikaltėliais, – nusikaltėlis turi būti nubaustas dėl „visuomenės ramybės“, kad „savivaliaujančiųjų piktadarysčių nedaugėtų“ (pvz., III Statuto I sk. 25 art., IV sk. 32, 62, 105 art., XI sk. 14 art., XIV sk. 29, 30 art.). Taigi nusikaltimo, kaip visuomeninės blogybės, suvokimas vėlesnėse Lietuvos Statuto redakcijose, suprantama, yra bažnytinės įtakos pasaulietinei teisei padarinys.

Visuose Lietuvos Statutuose nuosekliai laikomasi principo, kad „niekas be kaltės kentėti neturi“. I Lietuvos Statute bausmė skiriama visų pirma siekiant patenkinti privačius nukentėjusiojo tikslus, o II ir III Statutuose veikiant kanonų teisei – tam, kad atgrasytų, viešam atpildui,¹ taigi vyrauja ne privatus, o viešas interesas.

I Lietuvos Statute nusikaltimas apibrėžiamas visų pirma kaip „krivda“, o nusikaltėlis – kaip „škodnikas“, t. y. į nusikaltimą žvelgiama kaip į privatinės teisės institutą, veiką, reikšmingą visų pirma tiems asmenims, kurie neišvengiamai su ja susiję (nusikaltėlis ir nukentėjusysis). Skiriamos privatinės bausmės, o viešoji baudžiamoji bausmė dažnai apskritai nenumatyta. Viešo pobūdžio asmeninės ir turtinės bausmės yra ne tokios svarbios, visų pirma siekiama patenkinti nukentėjusįjį. Be abejo, ir I Statute yra nusikaltimų, priskiriamų viešiesiems, kitų nuostatų, liudijančių, kad jau I Statutas suvokė tam tikrų nusikaltimų visuomeninę reikšmę, tačiau šis nusikaltimo sampratos aspektas nebuvo vyraujantis.

Nusikaltimo visuomeninė reikšmė iškeliamą II ir III Statutuose – tam tikrais atvejais įstatymo leidėjas aiškiai nurodo, kad nusikaltimu yra drumsčiama valstybės ramybė, daroma jai „žala“, didėja susirūpinimas, kad nusikaltėlis būtinai būtų sugautas ir nubaustas, bausmės taikymas dažnai jau nebeprisiklauso nuo nukentėjusiojo valios (pvz., III Statuto I sk. 25 art., III sk. 32 art., IV sk. 32 art., XI sk. 14 art.). Bausmė turi būti atpildas nusikaltėliui už jo „piktus darbus“ ir „savivaliavimą“. Nusikaltimo sampratoje svarbiausia yra tokios veikos

---

¹ Šį teiginį pagrindžiančių nuostatų yra II Statuto XI sk. 16 art., III Statuto II sk. 7 art., III sk. 22 art., IV sk. 105 art., XI sk. 6, 7, 9, 16, 17 art. ir kt.

priešingumas teisei, gėdingumas, nuodėmingumas – taigi ir pavojingumo visuomeninė reikšmė, daugėja viešiesiems nusikaltimams priskiriamų veikų. Nusikaltimo-skriaudos samprata neužmirštama, tebelieka galimybė netaikyti viešos bausmės, jeigu nukentėjusysis ir nusikaltėlis susitaiko (pvz., III Statuto IV sk. 31, 32 art. XI sk. 27 art.), tačiau ji nėra svarbiausia, mat aiškiai įsisąmoninama nusikaltimo pavojingumo visuomenei reikšmė. Akivaizdu, kad III Lietuvos Statutas kaip svarbiausią išskėlė visuomeninę kiekvieno nusikaltimo reikšmę [11, p. 19].

Tai primena kanonų teisės koncepciją, kad veika, kad ji būtų traktuojama kaip bažnytinis nusikaltimas, turi būti *scandalum* prieš Bažnyčią. Čia iškeliamas įdomus momentas – veika yra nusikalstama, kai ji sukelia Bažnyčios pasipiktinimą, bendruomenei tas veiksmas turi kenkti, būti „skandalingas“. Kad veika būtų baudžiama ir vertinama kaip nusikaltimas, ja turi būti daroma akivaizdi žala interesui, kurį Bažnyčios bendruomenė nori apginti. Akivaizdu, kad dvasinio gyvenimo apraiškoms tapus Bažnyčios, taigi ir pasaulietinės bendruomenės, interesu, nusikaltimo ir bausmės kategorijų perkėlimas iš privačios į viešą sritį, jų suvokimas kaip viešosios teisės institutų yra dėsningas ir suprantamas. Taigi kanonų teisės įtaka nusikaltimo, kaip viešosios teisės instituto, traktuotės plėtojimui Lietuvos Statutuose akivaizdus.

Išvados

Teisės istorijos mokslo vidinė logika lemia teorinių dėsningumų paiešką. Galima teigti, kad esama kanonų teisės baudžiamųjų pradų perimamumo apraiškų LDK Statutuose, o šis poveikis ypač ryškėja II ir III Lietuvos Statutuose. Be abejo, šio poveikio absoliutinti negalima, jį būtina vertinti atsižvelgiant į kitas galimas ir visuotinai pripažintas (pvz., romėnų teisės [12]) įtakas.

„Nėra teisės, kuri neturėtų savo loginiame lygmenyje randų ir siūlių, liudijančių įvairiausių doktrinų susiliejimą“ [13, p. 128], tad bažnytinės baudžiamosios teisės įtaka LDK Statutams [14, p. 102] vertintina kaip objektyvi neišvengiamybė, nulemta bendriausių teisės istorijos dėsningumų.

Tačiau šio kanonų teisės poveikio LDK Statutams pripažinimas savaime reiškia mokslinės problemos iškėlimą – ar šis poveikis pasireiškė mechaniniu tam tikrų teisės normų perkėlimu į LDK Statutus, ar įtaka teoriniu, idėjų, principų lygmeniu.

Akivaizdu, kad LDK Statutuose sugebėta kūrybiškai panaudoti svetimą patirtį, neprarandant savitumo – atlikta baudžiamųjų nuostatų LDK Statutuose analizė leidžia teigti, kad kanonų teisės įtaka LDK teisės kūrimo pagrindams gali būti konstatuota teoriniu, intelektiniu lygmeniu. Bažnytinės teisės atspirties taškas buvo teoriniai samprotavimai ir idėjos, o jėga – abstrakčiose teorinėse konstrukcijose; jos puoselėjama absoliučios, idealios, visuotinės tvarkos idėja transformavosi į visų lygybės prieš įstatymą idėją, subjektyvių nusikaltimo požymių sureikšminimą, kuris savo ruožtu virto nuostata, kad bausmė turi pataisyti nusikaltėlį, gražinti jį bendruomenei, todėl nusikaltimas tapo viešų bendruomeninių interesų sritimi. Visų šių idėjų, beje, baudžiamajai teisei iki šiol svarbių, apraiškų esama ir Lietuvos Statutuose.

Kita vertus, būtina pažymėti, kad Lietuvos Statutų teisė nebuvo tradiciškai susijusi su kanonų teisės doktrina – tą akivaizdžiai rodo I LDK Statuto teisės normų analizė. Tačiau II ir III LDK Statutų nusikaltimo, kaip viešosios teisės instituto, traktuotė, atida subjektyviajam pradui ir kiti nusikaltimo sampratos aspektai rodo bažnytinės baudžiamosios teisės poveikį LDK pasaulietinei teisei.

Akivaizdu, kad kanonų teisė padėjo LDK teisės sistemą priderinti prie to meto Vakarų Europos teisės tradicijų, o bažnytinės baudžiamosios teisės poveikis LDK Statutams yra to meto Vakarų Europos teisės raidos tendencijų tąsa. Tačiau darytina išvada, kad LDK išvengta neigiamų kanonų teisės poveikio apraiškų, – tad šia prasme minėta įtaka buvo pozityvus veiksnys, skatinęs pasaulietinės LDK Statutų baudžiamosios teisės nuostatų pažangą.

LITERATŪRA

1. **Бекo А.** Организация уголовной юстиции в главнейшие исторические эпохи. – Спб. 1867.
2. **Andriulis V.** XIV-XVI a. Lietuvos teisės pasaulietiško problema // *Socialistinė teisė*. 1989. Nr. 2 ir 3.
3. **Максимейко Н.** Источники уголовных законов Литовского Статута. – Киевъ, 1894.
4. **Суворов Н.** Курсъ церковнаго права. – Ярославль, 1889. Т. I.
5. **Kutrzeba S.** Historia Zrodel dawnego prawa polskiego. – Warszawa, 1901. Т. II.
6. **Corpus Juris Canonici.** Decretum magistri Gratiani. v. 2. Decretales Gregorii P. IX. Liber sextus Decretalium Bonifacii P. VIII. Clementis P. V. Constitutiones. Extravagantes tum viginti Ioannis P. XXII. tum communes. – Graz, 1959. V. 1.
7. **Статутъ** Великаго Княжества Литовского. – Спб, 1811.
8. **Malakauskis P.** Ваžnytinės baudžiamosios teisės. – Kaunas, 1934.
9. **Berman H. J.** Teisė ir revoliucija. – Vilnius, 1999.
10. **Суворов Н.** Курсъ церковнаго права. – Ярославль, 1889. Т. I.
11. **Демченко Г.** Наказание по Литовскому Статуту въ его трехъ редакцияхъ (1529, 1566 и 1588 г.). – Киевъ, 1896.
12. **Bardach J.** Statuty Litewskie a Prawo Rzymskie. – Warszawa, 1999.
13. **Vinogradoff P. G.** Villainage in England. – London, 1982.
14. **Lappo I.** 1588 metų Lietuvos Statutas. Kaunas, 1934. Т. 1.

Crime Concept in the Statutes of the Lithuanian Great Duchy and in Corpus Juris Canonici

Doctoral Candidate Rūta Kazlauskienė

Mykolas Romeris University

Keywords: Corpus Juris Canonici, Statut of the Grand Duchy of Lithuania, sources of law.

SUMMARY

The present article deals with the crime concept in the Statutes of the Lithuanian Great Duchy and in Corpus Juris Canonici with the aim of establishing the impact limits of the Canon Law on public secular law institutions embedded in Lithuanian Statutes.

While applying law dogmatics, critical analysis and comparative methods the researcher focuses on a crime as a legal phenomenon within the norms of the Lithuanian Great Duchy Statutes and the Canon Law. The researcher seeks to present an individual interpretation of the problem related to the impacts of the Canon Law on the crime concept embedded in Lithuanian Statutes without taking as a basis for analysis neither of the concepts by employing a neutral environment of philosophical categories (matter, substance).

The present research allows maintaining that there exist manifestations of continuity of the Canon Law criminal springs in the Statutes of the Lithuanian Great Duchy and that the intensity of this impact, in particular, reveals itself in Lithuanian Statute II and III. The said impact should not be taken as the absolute and it must be evaluated within the context of other probable and universally accepted (for example, the Roman law) impacts.

The conducted analysis of the criminal provisions in the Statutes of the Lithuanian Great Duchy allows proposing that the impact of the Canon Law on development fundamentals of the Law of the Lithuanian Great Duchy should be stated on a speculative and intellectual level and rated as inevitable continuation of the West European law development, which had been preconditioned by most general regularities of the law history.

It must be noted that the Lithuanian Great Duchy managed to escape negative impacts of the Canon Law, therefore, the said impact should be looked upon as a progressive element for a general progress of the criminal law provisions in the Statutes of the Lithuanian Great Duchy.